

Silling Léda

METALNI VOTIVI U PRAVOSLAVNOM MANASTIRU U BOĐANIMA

Apstrakt: Zavetni darovi, votivi, simboli su koji se prinose Bogu ili svecima kao izraz nekog očekivanja. Postoji nekoliko vrsta zavetnih darova. Oni mogu biti: gvozdene ili voštane dvodimenzionalne ili trodimenzionalne zavetne figure, votivne slike (na kojima su, u pikturnom formatu, prikazani momenti pružanja pomoći). Najrasprostranjeniji oblici votiva danas su mermerne pločice u katoličkim crkvama. U pravoslavnom manastiru Bođanima na jugozapadu Bačke nalazi se zbirka metalnih votiva, koja se sastoji od 46 figurativnih predmeta. Oni se danas nalaze u oltaru, ispod ikone bođanske Bogorodice. Pravljeni su od srebra, a prikazuju celog čoveka, udove, glavu, oči, uši i unutrašnje organe. U verskoj istoriji Bačke, zbirka u Bođanima je jedinstveni primer, koji u ovom etnički i verski heterogenom području skreće pažnju na međuetničke kulturne kontakte.

Ključne reči: votivi, običaj, Bačka, manastir Bođani.

Zavetni darovi, votivi, simboli su koji se prinose Bogu ili svecima. Cilj zakladnika je da pomoću njih stvore kontakt sa svetošću i da tu svoju nameru učine vidljivom i drugima. Osnovna funkcija zavetnih darova je traženje oporavka ili izjavljivanje zahvalnosti.

Postoji više oblika ovih darova, koji se menjaju od mesta do mesta i po hodočasnim mestima. Razlikujemo gvozdene ili voštane dvodimenzionalne ili trodimenzionalne zavetne figure, votivne slike na kojima su, u pikturnom obliku, prikazani trenuci pružanja pomoći.¹ Neke slike možemo podeliti na tri vertikalna dela: u sredini je prikazan trenutak potrebe za pomoći, iznad je lik zaštitnika, a ispod je lik onoga ko je tražio zaštitu. Nekad se nekom svecu ili svetom mestu daruju i ikone, opštepoznate slike, ili ikone svetaca zaštitnika, što je karakteristično za pravoslavce.

U katoličkim crkvama Bačke, koje znam, danas se kao motivi zaveta i zahvalnosti koriste mermerne pločice. Na ove pločice se gravira nekoliko reči ili eventualno jedna reč („hvala“) i monogram zakladnika ili darodavaca. Pored svih ovih motiva, na nekim hodočasnim mestima se mogu naći i štapovi, naočare ljudi koji su ozdravili ili marame kojima su bili brisani bolesni delovi tela.

Zavetni darovi u Bođanima spadaju u grupu figurativnih votiva. Pravljeni su od metala i nalaze se na Bogorodičinom prestolu, ispod ikone Bogorodice. Možemo pretpostaviti da ove votive nisu darivali samo pravoslavni vernici.

Na teritoriji Bačke žive predstavnici nekoliko naroda, koji govore različitim jezicima, pripadaju različitim

religijama i mole se različitim svecima. Pored Srba, tu su Mađari, Nemci, Hrvati, Šokci i Bunjevci, koji žive na prostorima Bačke između Dunava i Tise. Takođe postoji i nekoliko vera – pravoslavna, rimokatolička, reformatorska, evangelistička i jevrejska, kao i mali broj predstavnika malih verskih zajednica, crkava.

Na teritoriji Vojvodine se u danas primećuje pojava sve većeg broja grkokatoličkih hramova. Drugi primer stvaranja svetih prostora jesu mesta na kojima se vernici susreću s izrazima božje snage. Ova mesta su već vekovima mesta religioznosti, na kojima je moguće duhovno smirenje i ozdravljenje tela. Na takvim sakralnim mestima se skoro uvek nalazi i sveti izvor ili bunar (npr. u Bačkoj – vodice pored Mostonge), koji, zahvaljujući nekom čudu, vremenom postaju i prošteništa.

Kao oblik pobožnosti, hodočašće se veoma rano pojavljuje na našim prostorima. Prvobitno se odlazilo i do dalekih svetilišta. Krajem XV i početkom XVI veka se, zbog Turaka, nije moglo ići na hodočašće kao ranije. U to vreme su mnogi tražili mesto pokore u svojoj blizini, pa su sve više dolazila u prvi plan odranije poznata manja prošteništa lokalnog značaja (v. Bajkut u Doroslou!). Posle Prvog svetskog rata takođe nisu bila lako dostupna nekadašnja mesta hodočašća, pa su lokalna mesta hodočašća postala regionalna.²

Broj hodočašća se znatno povećava u periodu XVII–XVIII veka u znaku bogorodice Marije. Ovakav oblik hodočašća vezan je za period novog naseljavanja Bačke. Naseljenici (ponajviše Nemci) doneli su i kultove svog podneblja, kao i običaje vezane za hodočašće, koje ubrzo preuzimaju i njihovi susedi. Novi stanovnici

dolazili su iz katoličkih regiona, ali su useljenici stizali i iz južnih pravoslavnih područja. Teritorije sa kojih se odlazilo na hodočašće, način putovanja i uticaj tih mesta na okruženje su se, između ostalog, bitno promenili i zahvaljujući razvoju saobraćaja.³

Kroz istoriju je crkva darivala mnogim hramovima mogućnost održavanja proštenja. Pošto se do iskupljenja moglo doći proštenjem odnosno darivanjem crkve, to je pothranjivalo razvoj i utemeljenje prakse zaveto-

Votivi na Bogorodičin presto

vanja, koje se zadržalo do danas.⁴ Darivanje votiva se, verovatno, na našim prostorima razvilo u XVIII veku, i to zbog povećanja broja hodočašća, usled naseljavanja, upravo dolaska Nemaca na naše prostore. Običaj davanja zavetnih darova je veoma rano bio poznat na teritoriji Nemačke, te pretpostavljam da se pojavljivanje ili ponovno pokretanje ovog običaja može povezati s njihovim dolaskom.

Osobina svetišta po kojoj se božanstvo radije pojavljuje na tom mestu, gde češće i lakše pomaže onima koji mu se mole, doprinela je tome da zaveti zauzmu visoko mesto i imaju veliki značaj u narodnoj medicini. Nadajući se ozdravljenju, bolesnici mogu ostaviti različite stvari na mestima hodočašća. To su identifikacione stvari, pomoću kojih vernici stvaraju vezu uglavnom sa Bogorodicom i taj kontakt utvrđuju darivanjem votiva.

Uz hodočašće i vreme provedeno na prošteništu mogu se vezivati i posebni momenti – i takvi koji su izvan oficijelnih crkvenih okvira. Uglavnom dolazi do izražaja izvestan sinkretizam narodne religioznosti: mešanje pojava iz različitih izvora. Ovde govorimo o istovremenom postojanju i *suživotu* kanoniziranih i paraliturgičnih, apokrifnih običaja.⁵

Metalni predmeti koji su bili darivani tj. votivi čuvaju se u riznicama, ili se nalaze kraj ikona, slika, odnosno kipova svetaca. Ovi predmeti – kao i knjige o mirakuloznim događajima, koje se čuvaju na mestima hodočašća – opisuju i predaju potomstvu ona čuda ozdravljenja i spasenja koja su se desila precima. Oni govore o tome da njihove molitve nisu bile uzaludne, da je Bogorodica saslušala njihove molitve. Zbog toga se u pravoslavnom samostanu u Bođanima votivi čuvaju ispod ikone Bogorodice.

Selo Bođani nalazi se na jugozapadnom delu Bačke, u blizini Bača, pored Dunava. U okolini sela su naselja u kojima žive uglavnom Šokci katoličke vere. Tu živi i mali broj Mađara, a u nekoliko sela i Srbi. Nemci su iseljeni posle Drugog svetskog rata.

Prema predanjima, u XV veku je ovuda putovao jedan trgovac koji se zvao Bogdan. Na putu su mu obolele oči, pa je stao da se odmori. Umio se na jednom slatkovodnom izvoru i potom se pomolio Bogorodici. U nadi za ozdravljenjem se zavetovao da će, ako ozdravi, na ovom mestu podići hram posvećen Bogorodici. Vid mu se vratio, a on je 1478. godine na ovom mestu podigao manastir uz pomoć srpskog kneza Dimitrija Jakšića, koji je za to tražio odobrenje od mađarskog kralja Matije Korvina. Podignut hram posvećen je Vavedenju. Na

tom mestu je osnovan i samostan, koji je, po njemu (Bogdanu), dobio ime Bobanin. Godine 1722. je podignuta kupela, koja i danas stoji iznad izvora. Sve ikone u crkvi nalikao je Hristofor Žešterović.

U crkvi se, levo od ikonostasa, nalazi barokni presto Marije, sa ikonom za koju se pretpostavlja da je iz XVII veka. Na njoj je prikazana Bogorodica koja drži dete Isusa. Votivni darovi ispod slike dokazuju snagu ovog kulturnog mesta.

Ranije su votivi bili privezani na samu ikonu, a nedavno su skinuti i stavljeni u nišu oltara ispod ikone. Tako se više čela ikona. Na samoj ikoni se vidi votiv od srebra – jedna kruna, koja okružuje Marijinu i Isusovu glavu. Slične darove za ukrašavanje možemo videti i na drugim pravoslavnim ikonama. Ponekad se na njima javlja ne samo kruna nego cela figura, sam lica i ruci – koja je pokrivena takozvanom srebrnom okledom.

Votivi u Bobanima su, bez izuzetka, izrađeni od srebra. Međutim, ranije je ove darove karakterisala i raznolikost materijala. Votivi su bili rađeni od dragocennih metala, ali i od gvožđa, voska i drveta. Balint Belošič (Belosios Bălinc) spominje zavetne darove pravljene od ceruzina (čvrst vosak), lima i stakla.⁶ Ekonomski status svetodavaca mnogo je uticao na odabir materijala. Prvi i najduže sačuvani votivi su od metala.

Vošteni votivo je darivao siromašniji sloj stanovništva. Njih su pravili hoideri i svećari, koji su ih prodavali na crkvenoj slavi.⁷ Sirovina za izradu ovih predmeta bio je parafin. Hodočasnici su ih kupovali radi lečenja (ljudi i životinja), da bi predupređili bolest ili za sretno ozdravljenje. Takvi voštani votivi nisu sačuvani, pošto bi izgoreli, ili bi od njih pravljeni sveće za tu crkvu. U XX veku su sveće preuzele mesto voštanih votiva. Danas se najviše darivaju sveće. To se ponajviše može opaziti na Marijinom prostaništu kod Doroslova.

Srebrni votivi u Bobanima su dvodimenzionalni i javljaju se u različitim oblicima. Njima su predstavljene cele ljudske, antropomorfe figure, udovi, unutrašnji organi. Ovdje se mogu naći i najrasprostranjeniji votivi – u obliku srca, koji su bili darivani za ozdravljenje, odnosno za uspešan brak.

Ove predmete su izrađivale kujundžije i zlatari, i to uvek prema narudžbi. Tačno poreklo votivnih darova se ne zna, jer crkvu nisu posedivali samo meštani. Od 46 sačuvanih figuralnih votiva se na samo sedam vidi neka oznaka majstora. Oznake na tri votiva se ne mogu pročitati, a na ostala četiri se vide inicijali, pečati kujundžije: PG (na ruci), SD (na uhu i na nozi), DL (na jednom

Figuralni votivi:
Ikona (gornje), majstorske (dolje)

oku). Pored monograma DL, na istom votivu možemo naći još dve oznake: na levoj strani je DL, u sredini je grb, a na desnoj je trougao u kojem se nalazi nejasno slovo A. Na grbu se nalazi po jedan toranj sa dve strane, a u sredini jedna kapija. Iznad kapije se propinje lav (grb veoma liči na grb slobodnog kraljevskog grada Sombora).

U poređenju sa zbirkama drugih hodočasnikih mesta, ovi votivi su filigranske izrade. Slični se nalaze na Hvaru, gde votivi u obliku ruke sve više korodiraju, što je znak da nisu od čistog srebra.⁸ Votivne darove u Bođanima pravile su kujundžije ili zlatari – od srebrnih ili srebrom pokrivenih pločica. Prema podacima Kalmana Gubice (Gubitza Kálmán), kovani su od srebrnog lima.⁹ Obod skoro svih votiva je jednako talasast. Svaki predmet je na neki način reljefan. Na nekima se mogu primetiti tragovi graviranja.

Među votivnim darovima se nalaze oni koji predstavljaju cele ljudske figure, a neki prikazuju samo gornji deo tela. Tu su i udovi (ruke, noge), glava, oči, uši i srce. Za dva votiva se može samo pretpostaviti šta prikazuju. Jedan je, verovatno, u obliku bubrega, a drugi je eliptičan, izbočen, te je moguće da su hteli prikazati stomak ili matericu. Darivani su i votivi u obliku bolesnog dela tela za koje je traženo ozdravljenje.

Votivi koji prikazuju čoveka u stilizovanom obliku predstavljaju poručioaca. Među takvim votivima možemo naći 15 ljudskih figura: tri dečaka, tri muškarca, osam žena i jednu devojkicu. Na osnovu ženske odeće odnosno nošnje možemo pretpostaviti poreklo zavetodavaca, a na osnovu marama na glavama, dugačkih sukanja i marama prebačenih preko ramena možemo pretpostaviti da su to bile Nemice iz XVIII veka. Na muškarcima su žiritom ukrašene pantalone i duži, takođe ukrašeni, kaputi ili ogrtači.

Dva votiva u obliku gornjeg dela ženskog tela veoma su slična onima koji predstavljaju celu figuru, kao i jedan u obliku gornjeg dela tela muškarca. Međutim, tu su i dva takva votiva na kojima je marama vezana kao turban. Slični primerici sa Hvara se, po mišljenju Željka Dugca, odnose na ikonografsko prikazivanje svetog Valentina. On čuva ljude od glavobolje i vrtoglavice sa nesvesnicom.¹⁰ Ovi votivi takođe predočavaju ozdravljenje od glavobolje.

Među zavetnim darovima možemo naći i dve različite glave. Jedna glava je izrađena kao i druga, ali deluje kao da su je odrekli sa figure dečaka. Druga je precizno, skoro umetnički izrađena. Obrve, trepavice i čuperci nose otiske preciznog graviranja. Takođe je precizno izrađen i predmet u obliku šake.

Trgovcu Bogdanu su ozdravile oči. Tako se proširila vest o izvoru, odnosno o tome da voda predstavlja lek za oči. Upravo zbog toga su na velikom broju votiva koji se nalaze ovde prikazane oči. Na svakome su prikazana oba oka, sa istaknutim trepavicama i zenicama.

Bogorodica, kojoj su posvećeni votivi, zaštitnik je putnika. Za putovanja su potrebne zdrave noge i dobar vid. Možda je to uzrok činjenice da najveći broj votiva, posle onih u obliku očiju, predstavlja noge. Na nekima od njih su naglašeni zglobovi.

Oči i uho (levo)

Kada je reč o metalnim votivima za koje znam, novost ove zbirke predstavljaju votivi–uši, a od unutrašnjih organa votivi–bubrezi. Izrađene su gotovo anatomskom preciznošću.

Zbirka se i danas povećava. Iako se medicina ubrzano razvija, oblik kulturnog umivanja na vodicama i danas živi. Kontinuitet označavaju predmeti u zbirci: minduše pravljene po današnjoj modi, zlatne ogrlice; srebrno prstenje se, takođe, nalazi među ranije darivanim votivnim predmetima. Stvari ostavljene na čudotvornom mestu – lečilištu predstavljaju pojedinca i time mu osiguravaju zdravlje. Svojim portretima ostavljenim pred svecima stalno su bili zaštićeni od bolesti, jer tako zauvek simbolično kleče pred Bogorodičnim prestolom.

O votivnim darovima bođanskog samostana nema pisanih podataka, pa samo možemo pretpostaviti ko su bili darodavci i u kom su vremenu ostavljeni votivi, i to na osnovu nošnji, po običajima zavetovanja u drugim krajevima (na primer u Mađarskoj), kao i na osnovu novog naseljavanja ovih prostora.

Prema delovima nošnji možemo pretpostaviti da su darodavci bili Nemci, pošto su se na ovim prostorima odevali na sličan način. Na osnovu podataka iz Mađarske znamo da su se ovakvi srebrni votivni darovi počeli pojavljivati kada su se doselili Nemci, a običaj darivanja se uglavnom vezuje za njih. Od sredine XVIII veka su se i u Bačku doselili Nemci. Po tome možemo pretpostaviti da su votivi na kojima je prikazan ceo čovek doneti u manastir krajem XVIII i početkom XIX veka.

U Bačkoj se nalaze samo dva pravoslavna manastira, i to u selima Bođani i Kovilj. U celoj Vojvodini se na pravoslavnim bunarićima ne mogu naći slični votivi, pravljene od srebra.¹¹ Time ne isključujem mogućnost da su i pravoslavni vernici davali ovakve zavetne darove, jer su mogli preuzeti ovaj običaj. Međutim, pomenute predmete su, verovatno, ostavljali vernici druge vere.

Samo na nekim bunarićima u Vojvodini se nalaze votivi od metala. Drugi oblici zavetnih darova pojavljuju se i na bunarićima i u mnogim crkvama. Metalni votivi mogu se naći jedino na bunariću kod Doroslova. Moram pomenuti još dve crkve u kojima se čuvaju ovakvi votivi, a to su crkve u Pačiru i u Neštinu.

Odgovor na to zašto su ovi darovi odneti u pravoslavnu crkvu možemo naći u kazivanju naseljenika Bođana. Kako u Banatu, tako i u Bačkoj postoji verovanje da je snaga molitve veća ako se moli svecima druge crkve. Meštani su pričali o tome da katolički vernici posećuju pravoslavnu crkvu da bi se molili jer veruju da

molitve imaju veću snagu ako ih izgovaraju pred ikonama pravoslavnih sveca. Molitva ima veću snagu i kada se za bolesnika moli pravoslavni pop.

U selu Vajska, koje se nalazi u blizini manastira u Bođanima, žive Šokci katoličke vere. Na osnovu nedavnih istraživanja sam došla do saznanja da se i oni mole bođanskoj Bogorodici. Nedavno je, zbog saobraćajne nesreće, muž ležao u bolnici, u komi. Lekari su sve pokušali, ali više nisu mogli pomoći. Supruga se u Vajskoj sreća sa kaluđerom koji živi u manastiru u Bođanima. Molila ga je da se pomoli Bogorodici za zdravlje njenog muža. Ubrzo nakon toga se njen muž probudio iz kome i ozdravio je.

Po navedenom događaju se vidi da govorimo o običaju koji i danas živi. Nada i verovanje u sveta mesta i snagu Boga je jaka i danas. Ona je deo svakodnevne svesti. Zbirka votivnih predmeta u Bođanima je jedinstven primer istorije religije i narodnih verovanja, koji na ovom etničkom i verski heterogenom podneblju skreće našu pažnju na međuetničke i kulturalne kontakte.

Ovde bih želela da izrazim veliku zahvalnost ocu Panaretu, igumanu bođanskog samostana, koji mi je nesebično pomagao tokom mojih istraživanja.

NAPOMENE

- ¹ Barna, Gábor, 2002.
² Beszédes, V. 2001. 46.
³ Barna, G. 1985. 184.
⁴ Bálint, S. – Barna, G. 1994. 82.
⁵ Đekić, M. 2001.
⁶ Bellosics B. 1908. 98.
⁷ Bodnár M. 1992. 195.
⁸ Dugac, Ž., 2004. 132. o.
⁹ Silling I., 1995. 47. o.
¹⁰ Dugac, Ž., 2004. 133. o.
¹¹ Đekić, M. 2001.

BIBLIOGRAFIJA

- BÁLINT Sándor – BARNA Gábor
 1994 Búcsújáró magyarok. Debrecen, Szent István Társulat.
- BARNA Gábor
 1985 Máriagyúd: magyarok, délszlávok, németek búcsújáróhelye. In: A 3. Magyar-Jugoszláv folklórkonferencia.
- BARNA Gábor szerk.
 2002 „Mária megsegített“ – Fogadalmi tárgyak Máriaradnán. Szeged, Néprajzi Tanszék.
- BELLOSICS Bálint
 1908 Áldozati szobrocskák. Ethnographia XIX. 96–99.
- BESZÉDES Valéria
 2001 Regionális és lokális búcsújáró helyek Vajdaságban. In: Ünnepek ez minenkünk. 38–48. o.
- BODNÁR Mónika
 1992 Offer öntőformák Szepsiből. Néprajzi Látóhatár. 194–198.
- ČAPO, Jasna
 1994 Hodočašća kao oblik pučke pobožnosti. In: A tradicionális műveltség továbbélése, az V. Magyar-Jugoszláv Folklórkonferencia Előadásai. Budapest, MTA Néprajzi Kutatóintézet.
- DUGAC, Željko
 2004 Zavjetni darovi za zdravlje u zbirci dominikanskog samostana u Starome Gradu (otok Hvar). In: Medicus (Zagreb), 2004. vol. 13. No. 1. 131–135. o.
- ĐEKIĆ, Mirjana
 2001 Vodice u Vojvodini. Novi Sad, Draganić.
- JUNG Károly
 Apró adalék Bellosics Útmutatójának kiadástörténetéhez. Magyar Szó (Újvidék), 1992. II. 22.
- KÁRPÁTI László
 1985 „TAMATTA“ a miskolci ortodox templom ezüst votívjai. Herman Ottó Múzeum Évkönyve (Miskolc). XXV–XXVI. 785–802.
- MIKIĆ, Olga
 2007 Manastir Bođani. Novi Sad, Platoneum.
- SILLING István
 1995 Az első bácskai néprajzi kalauz. In: Örökségünk nyomában. Újvidék-Tóthfalu, Logos, JMMT.

Silling Léda

METAL VOTIVES IN THE ORTHODOX MONASTERY IN BOĐANI

Summary

Votive gifts, votives, symbols that are offered to God or the saints as an expression of certain expectation. There are a few types of votive gifts. They may be iron or wax two-dimensional or three-dimensional votive figurines, votive images (on which are, in pictorial format, shown moments of assistance). Nowadays the most prevalent forms of the votives are marble tiles in Catholic churches. In the Orthodox monastery Bođani, in the southwest of Bačka there is a collection of votives made of metal, which consists of 46 figurative objects. They are kept in the altar, below the icon of Mother of God from Bođani. They were made of silver, representing the whole man, limbs, head, eyes, ears and internal organs. In the religious history of Bačka, the collection in the monastery of Bođani is a unique example, which in this ethnically and religiously heterogeneous area, draws attention to the inter-ethnic cultural contacts.